

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 340.15

Пилипчук О. О.,

кандидат історичних наук, ст. викладач
кафедри філософії та історії науки і техніки,
Державний університет інфраструктури і технологій
(Україна, Київ), oksanapilipchuk78@gmail.com

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ РЕЦЕПЦІЇ РИМСЬКОГО ПРАВА
В КИЇВСЬКОМУ ЮРИДИЧНОМУ ТОВАРИСТВІ**

Показано вплив рецепції римського права на формування європейського правового поля і окремих національних законодавств. Розглянуто, як здійснювався цей процес в провідних європейських країнах і в Російській імперії. Досліджено наукові праці вчених Київського юридичного товариства з даного питання. Висвітлено важливість рецепції римського права для сучасної України.

Ключові слова: проблеми рецепції, римське право, Київське юридичне товариство.

Серед наукових праць вчених – членів Київського юридичного товариства ми знаходимо багато таких, які стосуються питань римського права. Виникає логічне питання, чому юридичне надбання вже не існуючого народу мало таке велике значення для Європи і Російської імперії у XIX ст., і має його для сучасної України на початку XXI століття. Для того, щоб дати на нього відповідь, звернемося до історії такого поняття, як «рецепція римського права» і розглянемо, як і в якому контексті це питання досліджувалось в Київському юридичному товаристві.

Термін «рецепція» походить від латинського «*receptio*» – запозичення, прийняття, переробка. У праві він позначає процес впровадження в правову систему держави норм права іншого народу. Рецепція по своїй суті має низку особливих факторів. Зокрема, вона завжди здійснюється добровільно, крім того, з нормами права до надбання держави переходять наукові погляди і методи застосування.

Сучасні вчені у процесі рецепції римського права виділяють три основні етапи, за якими вона відбувалась у більшості західноєвропейських країн, а в пострадянських модерних державах, зокрема в Україні відбувається й понині. На першому етапі відбувається вивчення або дослідження норм права, коли з'являється інтерес до римського права, як до давнього, але дуже корисного джерела права. На другому етапі здійснюється пристосування їх до потреб сучасної практики, коли шукаються засоби і можливості суміщення норм римського права і діючого національного законодавства. А на третьому етапі відбувається застосування норм римського права у процесі правотворчості, тобто коли дані норми отримують законодавче закріплення у правовій системі країни.

Таким чином, римське право проникає у правове поле тієї чи іншої держави. І що характерно, незважаючи

на те, що воно вже багато століть перебуває у сталій формі і не міняється, але у процесі застосування його норм до правової системи країни, змінюється саме через процес тлумачення, осмислення і пристосування до умов сучасності [1, с. 27].

Для більшості європейського суспільства рецепція римського права стала важливим ключовим моментом у процесі формування правової системи кожної з країн. Саме на ній були зав'язані соціально–політичні і економічні процеси розвитку суспільства. Тому, протягом багатьох століть вчені і філософи намагались дослідити вплив рецепції римського права на державно–правовий устрій кожної країни [2].

В Україні рецепція римського права простежується ще з часів Київської Русі, а саме з перших русько–візантійських договорів 907, 911, 944 і 977 років. Саме таким чином візантійсько–римське право з'явилося в перших нормативно–правових актах України. Далі воно з'являється в «Руській правді», де прописані норми як давньоруського права, так і візантійсько–римського [3, с. 11].

Наступним відомим нормативно–правовим актом, що діяв на території України, був Литовський статут XVI ст. у трьох його виданнях: «Старий» 1529 р., «Волинський» 1566 р. і «Новий» 1588 року. В ньому вже зустрічаються норми як національного звичаєвого права Литви, Польщі і України, так і литовського, римського, німецького і польського позитивного права.

В руському праві XIV–XVII ст. також зустрічається візантійсько–римське право, зокрема до «Судебника царя Івана III» додавались статті візантійського права, які називались «Стародавні закони із книг Юстиніана». А «Соборне укладення царя Олексія Михайловича» 1640 р. також містило норми юстиніанівського законодавства. Після приєднання українських територій до Московської держави було створено «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., до складу яких увійшли правові норми римського права, Литовських статутів, німецького і польського законодавства, а також норми звичаєвого права України. Вплив римського приватного права простежується і в «Зібранні малоросійських прав» 1807 року [4, с. 22–23].

Першим правовим кодексом Російської імперії, до складу якої входила більшість земель України на початку XIX ст., став «Звід законів Російської імперії» (1835) – офіційне видання діючих законодавчих актів країни, яке діяло аж до Жовтневої революції 1917 року. Керував процесом укладання цього кодексу М. М. Сперанський – відомий політичний діяч, який усіяло підтримував буржуазні реформи в Європі і намагався здійснити деякі з них і в Росії за часів правління імператора Олександра I. У своїй «Пояснювальній записці змісту і положення Зводу законів російських» він зазначав,

що під час укладання Зводу опирався на кращі зразки римського, французького, пруського і австрійського законодавства [5].

Але пізніше офіційно «Звід» було прийнято вважати збудованим лише на нормах російського звичаєвого права, адже тоді була дуже популярною теорія офіційної народності, створена міністром освіти в 1833 р. С. С. Уваровим під час правління в Російській імперії царя Миколи I. Це була ідеологія, яка спиралась на три ключові поняття: самодержавство, православ'я і народність, що було антитезою девізу Великої французької революції «свобода, рівність, братерство». Саме такі постулати поховали усі начала буржуазних реформ в Російській імперії аж до II половини XIX ст., коли до влади прийшов імператор Олександр II, якого, доречі, правовим і політичним наукам навчав сам М. М. Сперанський [6, с. 2].

Для багатьох західноєвропейських держав римське право було дуже відповідним. Адже після їх ліберально-буржуазних революцій з проголошенням свободи особистості, власності, підприємництва стали необхідними норми, які б склали принципово нове законодавство капіталістичних країн, і які б регулювали життя у вільному суспільстві. І норми римського права отримали, в даній ситуації, нове соціально-економічне забарвлення і стали важливим інструментом у процесі буржуазних перетворень [7].

А в Російській імперії дореформеного періоду зберігався феодальний становий устрій і кріпосне право. Тим більше, не потрібно забувати, що М. М. Сперанський намагався проводити реформи, але із збереженням монархії і станового устрою країни. Тому і його «Звід законів» був орієнтований на ті соціальні правовідносини, які на той час існували в Російській імперії. У II половині XIX ст., з початком «великих реформ» і розвитком капіталізму, в Російській імперії офіційно вводили норми римського права не поспішали, адже в країні зберігалось самодержавство і станове суспільство. Тому корисними вони були лише в окремих питаннях. Зокрема в питаннях сім'ї і спадкування. Але з часом, ситуація стала складатись таким чином, що капіталізм породив велику кількість правовідносин, з якими «Звід» вже не справлявся. Тому у 1882 р. імператором Олександром III було прийняте рішення створити новий кодекс «Цивільне укладення Російської імперії», робота над яким продовжувалась аж до 1913 року. Імператором було визначено, що проект даного кодексу мав містити напрацювання судової практики і досягнення цивільно-правової науки, в тому числі і іноземної. Через складну соціально-політичну ситуацію в країні в I половині XX ст. цей кодекс так і не було введено в дію.

Члени Київського юридичного товариства на своїх засіданнях неодноразово обговорювали важливість римського права для вітчизняного законодавства. Адже це було актуальним питанням. На сторінках «Університетских известий», де друкувались наукові праці членів товариства ми знаходимо велику кількість статей, присвячених актуальним питанням римського права.

У своїй вступній лекції «Рецепція римського цивільного права у сучасних народів і його пряме значення для Росії», яку приват-доцент, член

Київського юридичного товариства П. О. Соколовський прочитав 12 вересня 1891 р. в Київському університеті Св. Володимира зазначалося: «Ми вивчаємо державний устрій, цивільне право народу, політична могутність якого знищена назавжди. Його домашні вогнища лежать в руїнах, мова його називається мертвою... Але він набув важливого значення на все наше практичне життя тим, що в нього вчилися всі нові культурні нації складному мистецтву законодавства» [8, с. 1].

Зокрема, він підкреслював, що в процесі створення Цивільного укладення Російської імперії «...за відомими даними, система нашого нового укладення буде базуватись на римських началах, особливо в галузі зобов'язального права. Тому для нашого покоління римське право не повинно являти собою тільки один археологічний інтерес. Ми будемо вивчати його не для того, щоб блиснути технічним слівцем перед суддею і поставити в скрутне становище недосвідченого супротивника. Для нас римське цивільне право повинно мати величезне практичне значення. На ньому можуть ґрунтуватись відповідні законодавчі норми нашого майбутнього цивільного кодексу» [Там само, с. 10].

Але чому саме римське право? Чому воно набуло такого важливого значення на європейському континенті? Чому провідні країни західної Європи, а за ними і Російська імперія запозичували його норми для формування свого національного законодавства?

Так, історії відомо, що виникнення римської общини із дрібних поселень дали кожному громадянину римського народу усвідомити взаємозв'язок між його власними інтересами і загальним благом. Саме тісний зв'язок між державними установами і приватним життям людини досягнув найвищого розвитку в Римі, де кожна особа знала, яку частину своєї власної свободи, власних вигод вона повинна приносити в жертву загальному благу. Тобто егоїзм кожного римського громадянина знаходився під суворого дисципліною його обов'язків по відношенню до держави. Саме такий вольовий характер римського народу, така його дисципліна дали йому можливість завоювати такі великі території і створити потужну Римську імперію. Саме у давньому Римі розпочався процес розгалуження позитивного і звичаєвого права, а починаючи з XIII ст. писане право остаточно набуло статус позитивного права («jus positivum») і стало визначати право, яке було забезпечено авторитетом влади. Таким чином правосуддя забезпечувало обов'язок населення підкорятись владі [9].

Саме з цього часу розпочинається шлях до державної монополії на законотворчість. Таке поняття, як «держава» стає вищим за поняття «суспільство», а природне право людини (jus naturale) протиставляється праву суспільства (jus sociale), при цьому перше залежить від другого. Таким чином, відбулось об'єднання цих двох понять, що назавжди впустило державу в життя кожного громадянина з метою отримання загального суспільного блага. Сформувалась загальна тенденція підкорення права владі. З'явилося таке поняття, як «суверенітет», яке у XIX ст. чітко сформувало основні сучасні ознаки держави: державна влада, народ і територія. «Значення рецепції римського права полягало в тому, що примус обгорнули в особливу форму, завдяки якій не потрібно стало «шукати» істину в праві, потрібно було тільки

застосовувати те, що вже є. На місці «живого» і гнучкого права з'явився трафарет, який за допомогою відпрацьованої техніки став застосовуватись в різних ситуаціях» [10, с. 109].

П. О. Соколовський зазначав, що у період республіки найкращими правознавцями не тільки видавались і закріплювались закони, а й здійснювались філософські і юридичні дослідження. Це був період процвітання стоїчної філософії і цивілістики. І навіть в криваві часи імперського періоду було закладено фундамент тих глибоких вчень, які тепер є джерелом ідей і положень для сучасних законодавців і суддів того часу.

Першими країнами, які завзято вхопились за римське право почали формувати свою правову систему на засадах рецепції, стали Франція і Німеччина. Саме з цих країн у Болонський університет приїздили студенти вивчати усі тонкощі законодавства Юстиніана. І саме вони розпочали широкомасштабний процес рецепції римського права в Європі. Під керівництвом болонських професорів студенти отримували непересічні знання, а також глибоку повагу до римського законодавства. Звичайно, повернувшись додому вони всюди максимально поширено намагались застосовувати знання, отримані за кордоном.

І хоча в Німеччині і у Франції, на той час, працювало звичаєве право, але перші кроки римське право вже робило на цих територіях. Зокрема, воно проникло в церкву, яка мала тісні зв'язки з Римом і римською культурою. Вчені-монахи були першими у цих країнах, хто вивчав норми законодавства Юстиніана і намагався впроваджувати його в життя. Для римського права виник сприятливий ґрунт, адже звичаєве право вже не справлялось із вимогами торговельного і промислового життя. Крім того, уряди Франції і Німеччини прагнули сконцентрувати в своїх руках судову владу шляхом впровадження урядових судів, члени якого призначалися б виключно керівником країни із числа вчених юристів-романістів. Таким чином, централізація державної влади не тільки підкорила право, а й визначила його особливу роль у суспільстві стверджуючи, що право – це засіб державної влади.

Вчений підкреслював, що впровадження римського права на територіях цих країн відбувалось складним шляхом. Населення країн не сприймало усі ці реформи. З боку консервативних прошарків населення з'явився різкий супротив. Створення урядових судів поставили людей у пряму залежність від королівської влади. А що вже говорити про латинську мову і латинські терміни. *«Рецепція римського права з'явилась не як теплий травневий дощ, – як страшна гроза вона обрушилася стихійною силою над Німеччиною і Францією, зміла багато давніх перевірених установ і на багато які вплинула несприятливо, переробивши їх на римський лад і тим самим позбавивши їх свого, відповідного поглядом народу, характеру»*, – писав Петро Омелянович [8, с. 7].

Але, незважаючи на цей складний стан суспільства, саме завдяки римському праву було у цих країнах сформовано потрібне потужне національне законодавство. Крім того, з часом стало зрозуміло, що у чистому виді класичне римське право не зовсім підходить північним країнам, тому потроху в римські положення стали все активніше проникати чисто германські норми, і таким чином було створено загальне цивільне право.

Як писав у своїй монографії «Зіткнення цивілізацій» (2003) відомий американський політолог С. Хантингтон, який відомий у світі своїм твердженням про те, що у майбутньому війни будуть вестись не між націями, а між культурами: *«Захід, як цивілізація третього покоління багато чого успадкував від попередніх цивілізацій. Захід успадкував від античної цивілізації багато, зокрема грецьку міфологію, філософію і раціоналізм, римське право, латинь і християнство»* [11, с. 503].

З наукової точки зору, наприкінці XIX ст. в Російській імперії значення науки римського права для сучасного, на той час, законодавства було ще зовсім малодосліджене. Між тим, воно завжди була самим достовірним із усіх юридичних наук. Римське право виступало в ролі чистої прикладної юридичної науки, яка мала свої методи, принципи, інститути та загальну теоретичну базу. Тому воно вважалось наукою, яка не тільки висвітлює відповідні юридичні факти, а ще й відображає закони, які цими фактами керують, зокрема виникнення, існування, зміну і припинення фактичних явищ.

Так, можна із впевненістю стверджувати, що наука римського права наприкінці XIX ст. стала основою для створення в 20-х рр. XIX ст. *загальної теорії права*, засновником якої вважається німецький вчений і державний діяч А. Фальк (1827–1900), який запропонував замінити філософію права загальною теорією права. Загальна теорія права починає свою історію з наукової праці англійського вченого-юриста, основоположника юридичного позитивізму Д. Остіна «Про предмет науки права», яка побачила світ у 1838 році. Він вважав, що в системі юридичних наук повинно існувати загальне правознавство, головним завданням якого мала бути послідовність понять, які б склали основу права різних держав.

В Російській імперії загальна теорія права виникла в II половині XIX ст., коли вийшла наукова праця російського вченого-юриста, філософа права М. М. Коркунова «Лекції із загальної теорії права» (1886), яка стала першим вітчизняним підручником з даного питання. Після цього з'являлись наукові праці і інших вчених, але усі вони опирались на дослідження держави і права німецьких вчених-філософів: Г. Гегеля, Г. Еллінека, І. Канта, А.–Г. Мюллера, Р. Перінга та інших. Тому до Жовтневої революції 1917 р. вітчизняних наукових праць із загальної теорії права було досить небагато. Але, незважаючи на це, у вітчизняному праві було сформовано досить стійку систему загальнотеоретичних знань про державу і право відповідно до реалій Російської імперії початку XX століття [12].

Але наприкінці XIX ст. такої чітко сформованої системи вивчення юридичних понять ще не існувало, і функції теорії держави і права, як освітньої дисципліни, виконувало римське право. Воно стало «природознавчою» наукою серед суспільних наук у навчальному процесі. Поняття «закон» в римському праві розглядалось у якості теоретичного поняття, яке регулювало правовідносини між людьми, а не норми права, як ми розуміємо це на сьогоднішній день. І якщо в природознавчих науках нам відомі сталі і непорушні закони математики, фізики, астрономії, фізіології, як закони природи, то закони права, на той час, були пов'язані з проявом людської особистості. Тому,

беручи до уваги змінну природу людського характеру, встановити незмінні правила було досить важко.

Леонід Миколайович Казанцев, професор римського права в Київському університеті, член Київського юридичного товариства, в своїй доповіді «Значення науки римського права», читаної на урочистому зібранні в Київському університеті Св. Володимира 16 січня 1893 р., зазначав, що правові закони не є невід'ємними від людини, адже й до сьогодні є низка соціальних відносин, які правом не регулюються. Але, враховуючи різний моральний рівень розвитку людей, не кожна людина може свідомо притримуватись моральних законів суспільства. Тому і є необхідними норми позитивного права, встановлювані державою відповідно до актуальності правовідносин того чи іншого історичного періоду.

Усі закони права вчений поділяв на дві категорії. Перша – це правила юридичної динаміки, тобто закони історичного розвитку юридичних понять.

Л. М. Казанцев звернув особливу увагу на це поняття, адже серцевиною юридичної динаміки була саме *історія права*. Але у тому вигляді, яка вона є на сьогодні, історія держави і права у XIX ст. ще не існувала, а лише починала формуватись. І хоча до того періоду вона існувала вже давно, то була скоріше історією окремих національних прав, через те, що була орієнтована на вивчення правової системи тієї чи іншої країни, і на пояснення діючих у ній позитивних норм.

Сучасна історія держави і права, яка почала свій розвиток наприкінці XIX ст., поставила перед собою завдання дослідити закони розвитку права взагалі. І хоча вона створилась і розвивалась з історії римського права, але її справжню область наукового дослідження вчений бачив в порівняльному вивченні правових понять усіх народів. В університетах таку нову історію права, на той час, ще не вивчали, і тим більше не до кінця розуміли її важливість, але, тим не менш, вона, як об'єкт юридичної динаміки, вже мала свої перші здобутки. Наприклад, було визначено декілька динамічних законів. Один з них проголошував, що суб'єктивна воля є першочерговим джерелом виникнення приватного права та первинним засобом його захисту. Було відкрито закон, згідно якого в житті кожного народу, період вільного розвитку правових ідей передуює період формалізму¹. Існування подібних законів у суспільстві говорило про те, що творча діяльність людини в галузі права не є абсолютно довільною, а в деякій мірі підпорядковується законам необхідності.

Таким чином, зазначав Л. М. Казанцев, закони історичного розвитку юридичних понять стоять близько за своєю суттю до законів неживого світу, хоча й не співпадають з ними. У житті окремих народів прояв цих законів хоча й відбувався правильно, але у різні періоди часу: один народ проходив історичні періоди швидше, а другий – повільніше.

Другою категорією законів, що діяли в юридичній галузі, стали закони юридичної статистики, як правила існування юридичних понять. Зокрема, вчений зазначав, що усі норми права, які діють в певний час в країні, складають єдиний організм, суттєві частини якого

знаходяться між собою у взаємовідношенні. Вся система приватно-правових положень є поєднанням законів юридичної статистики. І тут правові закони набувають важливого природного значення, адже, як зазначав Л. М. Казанцев, є такі юридичні закони, які є сталими, і які працюють як моральні закони суспільства.

Наприклад, «*хто здійснює своє право, той нікому не шкодить*», або «*те, що є недійсним, не може стати дійсним з часом*». Або більш юридичного характеру: «*той, хто набуває річ у власника законним способом, сам стає власником*». Звичайно, таке правило не виникло із появою людства, а лише через певний час розвитку людської цивілізації, але з моменту його встановлення воно настільки вкоренилось в людському суспільстві і настільки довго працює, що його можна було із впевненістю назвати законом із категорії юридичної статистики [13].

Л. М. Казанцев наголошував, що описані закони юридичних відносин були відкриті і розроблені в науці римського права. І правові науки окремих країн запозичують ці закони із науки римського права і тільки «*обгортають їх в національний одяг*». Навіть закони історичного розвитку юридичних понять отримали своє тверде закріплення саме в науці римського права і в його історії.

І тут постає питання чому саме в науці римського права було відкрито описані вище закони?

Леонід Миколайович пояснює це зовнішньою і внутрішньою причинами. Зовнішня полягала в тому, що римське право з моменту знайомства з ним інших народів і подальшої його рецепції з XI ст. в Європі стало улюбленим предметом наукових досліджень вчених, що присвятили свої наукові дослідження його вивченню. Адже римське право увійшло в історію народів саме тоді, коли їх власне національне право було дуже мало розвинуте, тому й не мало наукової обробки. А римське право, яке відкрилось усіма своїми багатствами європейським народам, настільки вразило їх творчим генієм римських юристів, що не могло й бути й мови щодо вибору між чужим і своїм. Така рецепція відбувалась в кожній країні своїм шляхом, але важливим є те, що пройшло тільки кілька століть, поки нації не оговтались і не звернули увагу на те, що в них є своє власне, сформоване з давніх часів, національне право. Але римське право вже міцно увійшло в правову систему кожної з цих країн, і тому при розробці національних правових понять вчені-юристи були змушені робити це відповідно до загальної теорії римського права і займатись лише розробкою національних особливостей.

Таким чином, наука римського права стала такою популярною і запозиченою через те, що вона стала *першою*. Ось чому майже всі філософи і вчені в галузі права у тій чи іншій мірі займались розробкою питань науки римського права. А це, в свою чергу, стало причиною потужного розвитку цієї науки, що зробило її центром, із якого народились усі галузеві науки національного права кожної країни.

А внутрішня причина полягала в досконалості самих правових норм римського права, адже, певним чином, вона являла собою теорію права. І протягом століть до сьогоднішнього часу науку римського права вивчають майбутні студенти в університетах. Саме через те, що Римської імперії вже не існує, її право абсолютно вільно

¹ *Формалізм* – дотримання зовнішньої форми у чомусь на шкоду суті справи

втримує різні зміни і трансформації її норм відповідно до національного законодавства. Адже римське право носить універсальний, загальнолюдський характер і запозичення його положень європейськими народами є досить розумним і важливим кроком у власному національному розвитку країни.

Таким чином, можна сказати, що римське право є загальнолюдською теорією цивільного права, зрозумілою для всіх народів через те, що його положення і норми є універсальними у більшості цивілізованих народів.

Територія сучасної України є унікальним прикладом зіткнення двох різних правових порядків рецепції римського права. У різні часи з одного боку на її землях працювало європейське право, а з іншого – російське. І принципи рецепції римського права цих двох правових систем були різними.

Рецепція римського права в Російській імперії, до складу якої, на той час, входила більшість українських земель, відбувалась іншим шляхом, ніж в Європі. І якщо в європейських країнах воно міцно закріпилось в суспільстві протягом цілих століть доби Середньовіччя, то в позитивне право Російської імперії воно прийшло наприкінці XVIII століття. XIX ст. стало періодом поступової асиміляції норм російського національного законодавства і окремих понять римського права. Тому для університетів Російської імперії вивчення римського права мало величезне значення, адже ті його норми і поняття, які були рециповані, суттєво відрізнялись від національного російського законодавства.

Л. М. Казанцев вважав, що замість того, щоб вивчати принципи рецепції римського права західноєвропейських країн, краще досліджувати його самостійно і виробляти власні принципи рецепції відповідно до потреб національного законодавства Російської імперії.

«Можливо, зрозуміло, і навіть необхідно і пряме запозичення чужого, адже життя людське є постійне спілкування, а це спілкування є вищий закон історії. А замкнутість окремого народу є смертний гріх як проти себе самого, так і проти інших. Але таке запозичення повинно бути відповідним до національних потреб і духу національного права. В цьому сенсі потрібно завжди бажати більшого єднання між законодавчою діяльністю і наукою» [13, с. 13].

Крім того, викладання у вітчизняних університетах римського права ставило за мету не тільки ознайомлення студентів із діючими, в галузі цивільних правовідносин, позитивними нормами, а й формування у них особливих якостей юриста. Зокрема, юридичне мислення, особливу логіку, яка значно відрізнялась від логіки людини іншої професії, вміння чітко і визначено висловлювати юридичні поняття, тобто знання юридичної термінології і творчість, яка є необхідною у процесі правотворчості. Саме методи і формування цих навичок детально були описані видатними римськими юристами в «Дігестах», тому і особи, які вивчали їх, змогли сформувати в межах своєї особистості потужний юридичний світогляд і стати професіоналами у своїй справі.

Таким чином, можна із впевненістю стверджувати, що у процесі формування сучасного українського правового поля, на сьогоднішній день, римське право відіграє дуже важливу роль, можна сказати, що у багатьох аспектах фундаментальне. Адже за 26 років незалежності нашої країни в основу українського

цивільного законодавства покладено римські принципи свободи договору, неприпустимості втручання в особисте життя людини, охорони права власності, судового захисту цивільного права і інтересу, а також такі засади цивільного законодавства, як справедливість, добросовісність і розумність [14].

І подальший розвиток демократичного, правового суспільства України буде базуватись саме на здобутках українських і європейських вчених, а також на результатах наукових досліджень і практичної діяльності вітчизняних юристів минулого, зокрема членів Київського юридичного товариства, які розвивали науку права на українських землях наприкінці XIX ст. – на початку XX століть. Адже радянський період історії України вирівав із історії капіталістичного розвитку України цілу добу, майже століття, і зараз на початку XXI ст. наукові дослідження членів КІЮТ видаються цілком зрозумілими і корисними, адже вони багато чого пояснюють у правотворчості, правосвідомості і праворозумінні сучасного українського суспільства, а також дають орієнтири для вдосконалення українського правового поля у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Шала Л. В. Рецепція римського права в Україні: доктринальний рівень // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – №1. – С.25–30.
2. Томсинов В. А. О сущности явления, называемого «рецепцией римского права» // Виноградов П. Г. Очерки по теории права. Римское право в средневековой Европе. – М.: Издательство «Зерцало», 2010. – С.262–279.
3. Гринько С. Д. Значення типології рецепції римського права для правових систем європейських країн // Приватне право і підприємництво. – К., 2014. – №13. – С.9–13.
4. Матушак М. Р. Сутність рецепції римського права та її вплив на цивільне право України, Російської Федерації, Франції та ФНР // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство. – 2013. – Т.18, Вип.2. – С.15–25.
5. Объяснительная записка содержания и расположения свода законов гражданских. Архив исторических и практических сведений, относящихся к России, издаваемых Н. Калачевым. – СПб., 1859. – Кн.2. – С.5.
6. Пилипчук О. О. Розвиток юридичного факультету університету Св. Володимира в Києві (середина XIX ст.) // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2017. – №11. – С.34–39.
7. Шубников Ю. Б. О предпосылках возникновения Права Европейского Союза (историко-теоретический анализ) // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2012. – №1. – С.46–51.
8. Соколовский П. Е. Рецепция римского гражданского права у современных народов и его прямое значение для России // Университетские известия. – 1891. – №10. – С.1–10.
9. Асташов Д. С., Петров А. В. Преемственность в становлении и развитии позитивного права в Европе в период Средневековья // Вестник ЮУрГУ. Серия «Право». – 2016. – Т.16. – №4. – С.73–78.
10. Байтеева М. В. Рецепция римского права и становление публично-правовой сферы в системе романо-германского права // Актуальные проблемы экономики и права. – 2010. – №2. – С.106–111.
11. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М., 2003. – 605 с.
12. Ворошилина И. А. Теория государства и права. – Оренбург, 2009. – 232 с.
13. Казанцев Л. Значение науки римского права // Университетские известия. – 1893. – №2. – С.1–18.
14. ЦКВ. – С.3. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

References

1. Shala L. V. Receptija rym's'kogo prava v Ukrai'ni: doktrynal'nyj riven' // Naukovyj visnyk L'viv's'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav. – 2010. – №1. – С.25–30.

2. Tomsinov V. A. O sushnosti javlenija, nazyvaemogo «receptiej rimskogo prava» // Vinogradov P. G. Ocherki po teorii prava. Rimskoe pravo v srednevekovoj Evrope. – M.: Izdatel'stvo «Zercalo», 2010. – S.262–279.

3. Gryn'ko S. D. Znachenija typologii' receptii' rym'skogo prava dlja pravovoy system jevropejs'kyh kraï'n // Pryvatne pravo i pidpryemnyctvo. – K., 2014. – №13. – S.9–13.

4. Matushchak M. R. Sutnist' receptii' rym'skogo prava ta i'i' vplyv na cyvil'ne pravo Ukraïny, Rosijs'koi' Federacii', Francii' ta FNR // Visnyk ONU im. I. I. Mechnykova. Pravoznavstvo. – 2013. – T.18, Vyp.2. – S.15–25.

5. Ob#jasnitel'naja zapiska sodержaniya i raspolozheniya Svoda zakonov grazhdanskikh. Arhiv istoricheskikh i prakticheskikh svedenij, odnosjashihhsja k Rossii, izdavaemyj N. Kalachevym. – SPb., 1859. – Kn.2. – S.5.

6. Pylypchuk O. O. Rozvytok jurydychnogo fakul'tetu universtetu Sv. Volodymyra v Kyjevi (seredyna XIX st.) // Visnyk Shidnoukraïns'kogo nacional'nogo universtetu imeni Volodymyra Dalja. – 2017. – №11. – S.34–39.

7. Shubnikov Ju. B. O predposylkah voznikovenija Prava Evropejskogo Sojuza (istoriko–teoreticheskij analiz) // Vestnik Sankt–Peterburgskogo universiteta MVD Rossii. – 2012. – №1. – S.46–51.

8. Sokolovskij P. E. Receptija rimskogo grazhdanskogo prava u sovremennyh narodov i ego prjamoje znachenie dlja Rossii // Universitetskie izvestija. – 1891. – №10. – S.1–10.

9. Astashov D. S., Petrov A. V. Preemstvennost' v stanovlenii i razvitii pozitivnogo prava v Evrope v period Srednevekov'ja // Vestnik JuUrGU. Serija «Pravo». – 2016. – T.16. – №4. – S.73–78.

10. Bajteeva M. V. Receptija rimskogo prava i stanovlenie publichno–pravovoj sfery v sisteme romano–germanskogo prava // Aktual'nye problemy jekonomiki i prava. – 2010. – №2. – S.106–111.

11. Hantington S. Stolknovenie civilizacij. – M., 2003. – 605 s.

12. Voroshilina I. A. Teorija gosudarstva i prava. – Orenburg, 2009. – 232 s.

13. Kazancev L. Znachenie nauki rimskogo prava // Universitetskie izvestija. – 1893. – №2. – S.1–18.

14. CKU. – S.3. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435–15>.

Pylypchuk O. O., candidate of historical sciences, senior lecturer of the Department of Philosophy and History of Science and Technology, State University of Infrastructure and Technologies (Ukraine, Kyiv), oksanapilipchuk78@gmail.com

Study on the problems of the reception of Roman law in the Kyiv legal society

The article shows the influence of the reception of Roman law on the formation of a European legal field and individual national laws. It is considered how this process was carried out in the leading European countries and the in Russian Empire. Investigated the scientific works of scientists of the Kyiv Law Society on this subject. The significance of the reception of Roman law for modern Ukraine is highlighted.

Keywords: Reception Problems, Roman Law, Kyiv Law Society.

* * *

УДК 94(477)«18/19» Павлуцький

Богатікова О. В.,
аспірантка, Маріупольський
державний університет
(Україна, Маріуполь), lol9877@meta.ua

Місце Григорія Павлуцького (1861–1924 рр.) у громадському житті України кінець ХІХ – початку ХХ ст.

Розглянута роль Г. Павлуцького у громадському житті України. Показана його участь у роботі науково–просвітницьких товариств України – Українському науковому товаристві, Київському товаристві старожитностей і мистецтв, Історичному товаристві Нестора–Літописця, Київському товаристві охорони пам'яток і мистецтва. Висвітлено роль Г. Павлуцького у справі збереження та повернення культурних пам'яток до України. Автором охарактеризовано діяльність

науковця щодо реставрування історичних пам'яток країни, зокрема Софії Київської. У роботі показано внесок Г. Павлуцького у створення мистецьких товариств на Україні. Встановлено, що завдяки суспільному авторитету та зусиллям науковця на початку минулого століття у столиці діяла низка таких товариств – Київське товариство художників, Товариство діячів українського пластичного мистецтва тощо. Доведено, що завдяки своїй активній громадянській позиції Г. Павлуцький зробив неабиякий внесок у розвиток наукового та суспільного життя країни.

Ключові слова: Г.Г. Павлуцький, мистецькі товариства, пластичне мистецтво.

Григорій Григорович Павлуцький – талановитий учений, викладач, громадський діяч. Його науковий інтерес сягав різноманітних площин: від історії античного мистецтва до досліджень кубізму та неофутуризму. Як провідний науковець свого часу, Григорій Григорович мав активну громадянську позицію, а отже постійно перебував у центрі суспільного життя України. Дослідник у різні роки входив до цілої низки пам'яткоохоронних, реституційних, дослідницьких комісій, товариств тощо. Проте наразі його роль у цих установах залишається мало дослідженою і потребує особливої уваги.

З 1990–х рр. у вітчизняній науці почали з'являтися публікації, присвячені становленню та розвитку дослідницьких, просвітницьких організацій, товариств і комісій. Сучасними науковцями подано загальну характеристику їхньої роботи та роль окремих представників, зокрема і Г. Павлуцького. У цьому плані цікавими можуть бути розвідки О. Денисенко, Т. Григор'євої, Т. Щербань, В. Афанасьєва, Ю. Телячого та ін. Їх дослідження засвідчують діяльність Г. Павлуцького у справі збереження історико–культурної спадщини України, організації вищих навчальних закладів та мистецьких товариств. Проте узагальнюючих праць наразі не створено.

Метою статті є визначення місця Г. Павлуцького в громадському житті України кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Г. Павлуцький народився 19 січня 1861 р. у Києві, вищу освіту здобув у одному з найпрестижніших закладів України того часу – Київському університеті Св. Володимира. Його життєвий шлях та творчі пошуки і начиння були нерозривно пов'язані із Україною, творчим спадком її народу і розвитком науки межі ХІХ – ХХ ст.

Творча наснага Г. Павлуцького дала змогу досліднику не лише систематично публікувати свої наукові розвідки, але й сприяла його активній громадській діяльності у наукових товариствах. Вчений був дійсним членом Московського археологічного товариства, Українського наукового товариства, очолював секцію історії мистецтва Київського товариства старожитностей і мистецтв, Історичного товариства Нестора–Літописця, Київського товариства охорони пам'яток і мистецтва тощо. Поряд із науковими дослідженнями в галузі пам'яткознавства вчений багато робив на ниві охорони та збереження пам'яток [4, с. 115].

Слід відзначити, що на початку ХХ ст. Російська імперія не мала законодавчої бази, яка б регулювала охорону та збереження мистецьких пам'яток. У зв'язку з цим, 1911 р. Московським Археологічним Товариством було розроблено і представлено на розгляд Державної думи і Державної ради відповідний законопроект. Майже одночасно з цим Міністерство внутрішніх справ визнало своєчасним і доцільним видання закону про охорону старожитностей. Відповідно членами Міністерства було